

A MAGYAR NÉPRAJZI ATLASZ VIRTUÁLIS 11. KÖTETE: NÉPRAJZI, FÖLDRAJZI ÉS NYELVJÁRÁSI TAGOLÓDÁSI TÉRKÉPEK

A Magyar Néprajzi Atlasz 1987–1992 közt megjelent 9 kötetének digitális változata az utóbbi évtizedben elkészült. Ennek struktúrájában lehetőség nyílik további digitalizált lapok beillesztésére, és új, virtuális kötetek összeállítására. A virtuális 10. kötetet bemutató cikk (BORSOS, 2008, 194–195.) részletesen is kifejtette, hogy az atlasz továbbfejlesztése csupán két irányba lehetséges, mindkettő megkönnyíti azonban az atlasz eredeti céljának, a pontosabb kulturális tagolódási kép megalkotásának teljesítését. Először is az atlasz kiegészíthető olyan, a demográfiára, vallási, nemzetiségi eloszlásra, a mezőgazdaság egyes tényezőire vonatkozó adatokkal, amelyek az 1900–1910 környéki statisztikai, illetve kataszteri felmérésekből kiolvashatók. E lapok alkotják a 10. kötetet. A kiegészítő térképek másik típusát az eddigi néprajzi irodalom alapján lehet összeállítani, amelyek az atlaszban szereplő, illetve nem szereplő kulturális aspektusok (zene, tánc, építkezés stb.) alapján meghatározott területi tagolódás képét rajzolják fel. Ezek elkészítése az adott aspektus jellegétől és a kutatás eddigi állásától függ. A nyolckötetes Magyar Néprajz rendszerét követve a magyar népi kultúrát 25 aspektus alapján jellemezhetjük, ám ezek közül csak alig néhány esetében tudott a néprajzkutatás a nagy területi egységek (Dunántúl, Alföld, Felföld, Erdély) szintjénél részletesebb képet rajzolni. Mivel a kiegészítő tagolódás-térképek voltaképpen egy összesített, és minél több szempontot figyelembe vevő kulturális tagolódási kép felvázolását hivatottak elősegíteni, a legfontosabb kiegészítő térkép az összes többi vonatkoztatási térképe, vagyis az eddigi kutatási eredményeket összegző, azok által készíthető kulturális tagolódási térkép, nagy, középméretű és kis területi egységek szintjén. Ezekhez csatlakoznak azok a térképek, amelyek nem kulturális szempontú tagolódást rajzolnak fel (természeti tájak, nyelvi dialektusok stb.), amely szempontok azonban a kulturális tagolódást erősen befolyásolhatják, és ezért figyelembe vételükkel sokkal pontosabb kép rajzolható. A kiegészítő kulturális és egyéb tagolódás-térképekből állítható össze a virtuális 11. kötet. Abból a célból, hogy a virtuális kötetek lapjai jobban elváljanak az eredeti atlasz lapjaitól, a jelenleg 100 lapot tartalmazó 10. kötet számozását 701-el, a 11. kötetét pedig 801-el kezdjük. A számítógépes háttérbázis révén mindkét kötet új és új szempontok figyelembevételével (és megfelelően alakított számozással) még bármikor tovább bővíthető. Jelen dolgozatban a 11. információs kötetből a magyar néprajzkutatás konszenzusa alapján készített kulturális tagolódási térképeket, valamint a földrajzi és nyelvjárási beosz-

tást bemutató lapokat, illetve mindezek elkészítésének elvi és módszertani kommentárját adjuk közre. Az egyes kulturális aspektusok vizsgálata alapján elvégezhető tagolást a dolgozat II. részében közöljük.

1. Néprajzi tagolódási térképek

Az eddigi kutatási eredményeket összegző, azok által rajzolható tagolódási térkép nagy, közepméretű és kis területi egységek szintjén mutatja be a néprajzi tájakat. Ezek a lapok a legutóbbi összefoglaló jellegű mű, Kósa László munkája alapján, annak struktúrájában készültek.¹ Az egyes nagytájak és közepes tájak határai még ma is vitatottak, itt igyekeztünk a leginkább elfogadott verziót megtalálni. Így született meg összesen három részletezettségi szinten a 3 tagolódási térkép. Az 5 nagytáj és az összesen 90 kistáj esetében aránylag könnyű volt konszenzusra jutni (bár bizonyosan akadnak, akik több vagy kevesebb kistajat határoznának meg). A kistajak elnevezésében igyekeztünk az eddigi néprajzi vizsgálat elfogadott helyneveit használni. Azok a földrajzi tényezőkből eredeztetett nevek, amelyek a kulturálisan elkülöníthető, de a kutatottság vagy elfogadott elnevezés hiánya miatt a néprajzi szakirodalomban nem nevesített kistájakra vonatkoznak, idézőjelben szerepelnek (pl. „Zsitvamente”). A középtájakat végül Kósa szempontrendszernek, a paraszti polgárosulás táji hatásainak figyelembevételével, és Kósa könyvének tagolására alapozva határoztuk meg: így 26 középtáj szerepel a térképen.

2. Földrajzi tagolódási térképek

A földrajzi tájszemlélet a genetikailag egymáshoz szorosan kapcsolódó homológ ökológiai fáciesekből indul ki (pl. ártéri rét, erdős hegyhát), amelyek több, esetleg különböző típusából (a tájtípusokból) áll össze a regionális értelemben vett tájak rendszere. A Magyarországon előforduló ökológiai fáciesek 36 tipológiai csoportba, ezek 12 tájtípusba, amelyek végül 3 nagy tájtípusba sorolhatók. Ez utóbbiakat alapvetően két, egymással összefüggő tényező alapján határozták meg: a tengerszint feletti magasság és domborzat, valamint az éghajlati öveken alapuló természetes növénytakaró. Így definiálható a jelenlegi Magyarország 3 nagytáj-típusa: 1. az erdős sztyep növénytakarójú síkság, 2. a tölgy- és bükkerdők maradványaival fedett dombság, valamint 3. az erdővel borított alacsony- és középhegység. A földrajzi tájbeosztás szerint a síkság és a dombság közt a 200 m, a dombság és a hegység között a 350 m tengerszintfeletti magasságú szintvonal a határ,

¹ Kósa Lászlónak külön is köszönöm, hogy időt és fáradságot nem kímélve személyes tapasztalatait is rendelkezésemre bocsátotta, amikor napokon keresztül igyekeztünk a problematikus települések kódolását elvégezni.

a hegységek alacsony és középmagas területeit pedig 600 m-es szintvonal választja el (PÉCSI – SOMOGYI – JAKUCS, 1972, 5–9.). 1000 m fölött következik a magas középhegység, majd 1500 m fölött a magashegység, ez utóbbi azonban csak a mai ország területén kívül fordul elő.

A mai Magyarországra vonatkoztatva több előtanulmány (például PÉCSI – SOMOGYI, 1967; MAROSI, 1980, 1981) után készült el a regionális tagolódás felmérése és katasztere, amely 6 nagytájat, 33 középtájat és 230 kistájat határozott meg (MAROSI – SOMOGYI, 1991, 18.). Mivel ez a rendszer meglehetősen mechanikusan osztja föl az ország területét, és a nagy tájkép-meghatározó elemek (pl. folyóvizek) helyett inkább a csak részletesebb vizsgálat által kideríthető földtani-közzettani szempontokat helyezi előtérbe, nemcsak a társadalomtudományok, hanem az emberföldrajzi szempontokat is figyelembe vevő természetföldrajzi szemlélet oldaláról is kritika érte.² Bár a tájak rendszerezése nem tekinthető véglegesnek (HAJDÚ-MOHAROS, 1996, 250.), s akármennyire vitatott bizonyos határok futása, a földrajzi táji tagolódás rendszerét ki lehetett terjeszteni a mai Magyarországon kívülre, tehát a Kárpát-medence egészére, a Kárpátokra, illetve a Kárpátokon túlra is. Ezzel a földrajz ráadásul csak visszatért a korábbi egységes vizsgálathoz, hiszen, amíg politikai okokból ennek föladására rá nem kényszerült, a természeti tagolást követte.

Az első, a teljes akkori Magyarország (nála Magyar Birodalom) területére kiterjedő leírást *Hunfalvy* János (1863–64) adta, s ugyancsak az első világháború előtti Magyar- és Horvátországra kitekintve alkotta meg tájtagolási rendszerét *Prinz* Gyula (1926, 1937), és vele néhol vitatkozva *Kádár* László (1941) is. Ugyancsak a történelmi Magyarországra kitekintve és földrajzi alapon határozta meg a tájegységeket a helytörténeti munkák besorolása céljából a Szociográfiai Intézetben *Gróf* Imre és *Niklai* Péter (1941) is. Az utolsó, még a teljes Kárpát-medencét figyelembe vevő beosztást *Bulla* Béla és *Mendöl* Tibor (1947/1999) művében találjuk, majd egészen „1997-ig (HAJDÚ-MOHAROS – HEVESI, 1997) a magyar tájtagolás művelői nem léphettek, vagy nem mertek túllépni a >trianoni< határokon.” (HEVESI, 2003, 253.). Számunkra a teljes magyar nyelvterület figyelembe vétele miatt szükségszerű, hogy a földrajzi tagolást bemutató kiegészítő térképlapon (804–805) *Hajdú-Moharos* József és *Hevesi* Attila (2002) rendszerét kövessük,³ még akkor is, ha azt nem tekinthetjük a tájföldrajz művelői által mindenben elfogadott tagolásnak, munkájuk ugyanis meglehetősen visszhangtalan maradt (HEVESI, 2003, 254.). Hajdú-Moharos és Hevesi a magyar

² Valóban nehéz elfogadni, hogy pl. a Dunántúli- és Észak-magyarországi középhegység határát a Kétfükkfa-nyeregben húzzuk meg a Duna vonala helyett, csak mert ott húzódik a vulkanikus (Visegrádi-hegység), illetve üledékes kőzetek (Pilis) határa. (Lásd erről HEVESI, 2000, 303–304.)

³ HAJDÚ-MOHAROS – HEVESI, 2002 ugyanannak a műnek (HAJDÚ-MOHAROS – HEVESI, 1997) új kiadása, amely – a könyv egészére vonatkoztatva – a kolofonban „javított” jelzővel szerepel. A jóval részletesebb térképek miatt a gyakorlatban HAJDÚ-MOHAROS, 2000 kézikönyvét használtuk.

tájbeosztáson kívül a szomszéd népek tájtagolását is felhasználta, a földrajzi mellett a történeti-néprajzi szempontra is igyekeztek tekintettel lenni, és bár emiatt rendszerük kevésbé mechanikus, a földrajzi és néprajzi beosztás kölcsönös egymásra hatására tekintettel kell lenni (vö. HAJDÚ-MOHAROS, 1996, 255–256.). A részletes vizsgálatban ugyanakkor figyelembe vesszük a Kárpát-medence földrajzi tagolásának korábbi változatát (BULLA – MENDÖL, 1947/1999), valamint a „hivatalos”, csak a mai Magyarországra vonatkozó legújabb felosztást (PAPP-VÁRY, 1999) is. A földrajzi tájak elnevezését illetően Hajdú-Moharos és Hevesi egyfajta Kárpát-medence központú szemléletet igyekeztek követni, amely a földrajzi viszonyokat veszi inkább figyelembe a politikai határok helyett.⁴ Szempontrendszerük a kulturális régiók elnevezésében is segítségünkre lehet –, hiszen az 1900 környéki kulturális tagolódás képét igyekszünk fölvezetni – bár elsődlegesen a földrajzi tájhatárok és a kulturális határok egybevetése a feladatunk.

A földrajzi tájszemlélet nagytájakat (10.000 km², több megyényi nagyságrend), középtájakat (1000 km², megyényi terület) és kistájakat (néhány 100 km², járásnyi nagyságrend) különíti el (HAJDÚ-MOHAROS – HEVESI, 2002, 294.). Az MNA 702–704. térképeiről leolvasható, hogy csak a történelmi Magyarország területén 250–260 járáshoz tartoznak a kutatópontok, ilyen részletezettség tehát a földrajzi tájak esetében már nem megfelelő, hiszen éppen a 4–6 gyűjtőpont által képviselt kulturális kisrégiókkal való összehasonlíthatóság szempontja tűnik el így. A 11. kötetben szereplő két földrajzi tájtérképből tehát az első (804. lap) a nagytájakat, a második (805. lap) a középtájakat ábrázolja. A nagytáji térkép jelkulcsában az eredeti földrajzi térképekkel való könnyebb összevethetőség érdekében megtartottuk a földrajzi nagytájak számozását és mind a 17-et szerepeltettük is, noha közülük 5-be (Duna–Morva-medence, Dráva-Szávavidék, Déli-Kárpátok, Bánsági-hegyvidék, Moldvai-hátság) nem tartozik egyetlen gyűjtőpont sem. A középtájakat illetően viszont már csak azokat szerepeltettük, ahova gyűjtő-

⁴ HAJDÚ-MOHAROS – HEVESI, 2002, 294–295. Emiatt a mai Magyarország határain belül a „hivatalos” és a szerzőpár által adott nevek (és elhatárolások) sokszor nem egyeznek meg, ami a hivatkozást nem könnyíti meg. Például a Kisalföld és peremvidékei nagytáj Hevesi és Hajdú-Moharos térképén kiterjed a Vas–Soproni-síkságra is, amely a „hivatalos” nevezéktan szerint a Nyugat-Magyarországi peremvidék része. Ez utóbbi a szerzőpárosnál Nyugat-Dunántúl, és kisebb területű. A Dél-Dunántúl elhatárolása ugyan hasonló, de neve „hivatalosan” Dunántúli-dombság. Ugyanez a helyzet a Bakonyerdő/Dunántúli-középhegység esetében is. A legnagyobb különbség a „hivatalosan” Észak-magyarországi középhegység (és nem Északi-középhegység, ahogy még a földrajzi atlaszokban is szerepel) esetében van, itt ugyanis Hajdú-Moharos és Hevesi is vitatkozik. Ez utóbbinál elhatárolása és nagytájként való felvétele – bizonyos különbségekkel – a „hivatalost” követi, csak a neve más (Mátraerdő), míg Hajdú-Moharos Településtára térképein nagytájként nincs megkülönböztetve, hanem az Északnyugati-Kárpátok része. Belső tagolásában is akadnak különbségek, ami Hevesinél Putnoki-dombság és Cserehát, az Hajdú-Moharosnál összevonva Sajó-Hernád medence (vö. HEVESI, 2003, 264–265.). Hevesi ebben a munkájában Nyugat- és Dél-Dunántúlt összevonja és másképp tagolja (HEVESI, 2003, 260.). Az egységes kép érdekében mi a nevezéktanban végig Hajdú-Moharost követtük.

pont beosztható: az így kapott 77 középtáj a 90 kulturális kistájjal (803. lap), illetve a kistrégiók szintjén a 61, illetve 90 klaszterrel nagyságrendileg összevethető.

Bulla és Mendöl, illetve Hajdú-Moharos és Hevesi nagytáji tagolásában alapvető különbség, hogy míg az előbbi szerzők a Kárpát-medencét (valójában a történelmi Magyarországot) lényegében 6, addig az utóbbiak (ha a Moldva nélküli magyar nyelvterületre koncentrálnak) 10 egységre bontják. E két felosztás hasonlít abban, hogy a Nagyalföld, a Kisalföld, valamint az Északnyugati- és Északkeleti-Kárpátok mindkettőnél egy-egy egység, ám ma a Dunántúlt három (Dél-, Nyugat-Dunántúl és Bakonyerdő) és Erdélyt szintén három (Biharerdő, Erdélyi-medence, Keleti-Kárpátok) részre bontják, és ezek mindegyikét egyforma nagyságrendű egységnek tartják.⁵ Ha ez utóbbiakat összefoglaljuk egy-egy nagytájba, a két felosztás csak a határvonalak meghúzásában különbözik: míg Bulla és Mendöl tájhatároló elemnek tekinti a Kárpát-medence legnagyobb folyóját, a Dunát (mind a Dunántúl és az Alföld, mind a Dunántúl és az Északnyugati-Kárpátok között), addig a mai kutatás – elsősorban a tengerszint feletti magassághoz és a geológiai szerkezetekhez igazodva – nem. Ezért az utóbbinál az Alföld átnyúlik Tolna és Fejér megyébe, s a kutatópontok közül a Duna jobb partján levő Pilismarót, illetve a Szentendrei-szigeti Kisoroszi az Északkeleti-Kárpátok nagytáj területére esik. Mivel a néprajzkutatás (a Dunakanyartól a Sárközig mindenképpen) szintén a Dunát tekinti kulturális határnak, és mivel csak öt nagy kulturális régiót állapít meg, a kulturális tagolódási kép tehát Bulla és Mendöl földrajzi tájfelosztásához jobban közelít. A nagytájak határainak összevetése a kulturális régiókéval és a középtájak szerkezetének vizsgálata azonban kimutat mindkét földrajzi felosztástól való alapvető eltéréseket is.

3. Nyelvjárási térképek

Az MNA virtuális 11. kötetében a nyelvjárási térképeknek kitüntetett helyük van. Egyrészt az MNA eredeti térképlapjai közül a tárgyak, jelenségek nevére 154 térkép kérdez rá, és a rokonszólítással, állatirányító szavakkal további 26 foglalkozik, tehát e 180 lap nyelvi térképnek is tekinthető. Másrészt a néprajzi tagolódás-vizsgálatokat mindig is erősen befolyásolta a nyelvjárás-kutatás. Ennek nyilvánvaló jele, hogy a regionális különbségtétel első főlvetése a 16. században éppen a nyelvjárásokra vonatkozott (Kósa, 1998, 11.).

⁵ Erdély negyedik nagytájába (Déli-Kárpátok) gyűjtőpont nem esik. Bulla és Mendöl egyébként a Kocsis Károly által szerkesztett térkép szerint (137–138. p.) Erdély három fő táját maguk is hangsúlyosan megkülönböztették, míg a Kárpát-medence nyugati felét tekintve a történelmi Magyarország figyelembevétele érdekében a Dunántúl mellett a Dráva-Száva közét és a Tengeremléket különítették el. Újabban Hevesi Attila is a Dunántúlt nagyobb egységbe fogja (HEVESI, 2003, 261.).

A mai magyar dialektológia a nyelvjárási jelenségeket három szintben csoportosítja: a helyi nyelvjárás (a beszélőközösség, az egymással közvetlen kapcsolatban állók alkotta primer kiscsoportok nyelve), a több helyi nyelvjárás alkotta nyelvjáráscsoport (tájszólás, vagy részleg), illetve a nyelvjárási régió, amely „nyelvjáráscsoportok azon együttese, amelyet meghatározott, nem nagy számú nyelvjárási jelenség közös, csak az adott nyelvjáráscsoportokra jellemző együttes előfordulása tesz elkülöníthetővé.” (KISS, 2001, 74–75.). A nyelvjárási régiókat Horger Antal (1934) és Kálmán Béla (1966) munkássága után Imre Samu (1971) foglalta rendszerbe: összesen 35 típust (ez nagyjából fedi a ma használatos nyelvjáráscsoport terminust) és 2 átmeneti régiót állapított meg (JUHÁSZ, 2001, 264–265.). Munkája már támaszkodhatott a magyar dialektológia hatalmas vállalkozására, a hatkötetes A magyar nyelvjárások atlaszára (DEME – IMRE, 1968–77.). Mivel azonban az atlasz anyaggyűjtése idején politikai okok miatt a romániai magyar nyelvterület feltáratlan maradt (onnan csak 22 kutatópont szerepelt), e vidék pontosabb vizsgálatának feladata A romániai magyar nyelvjárások atlaszára (MURÁDIN – JUHÁSZ, 1995–2006) maradt: a nyelvjárási régiókon belül a finomabb csoportosítás az újabb kutatások fényében tehát még változhat (JUHÁSZ, 2001, 266.).

A nyelvatlaszokban megjelentetett gyűjtések alapvetően az 1950–60-as évek állapotát rögzítik, s a dialektológiai tagolás is ezen alapul. Kérdés, mennyiben vetíthető vissza ez a kép az 1900 körüli időkre. Ha figyelembe vesszük, hogy a nyelvészet az utóbbi 50 év változásait illetően az átmeneti zónák szélesedésével számol (JUHÁSZ, 2001, 266.), s ha feltételezzük, hogy ez a folyamat a 20. század első felében is zajlott, a mai dialektológiai kutatás által megrajzolt kép, amelyet az MNA virtuális 11. kötetében használunk, szűkebb átmeneti zónákkal ugyan, de a 19–20. század fordulójának állapotát is bemutathatja.

A nyelvészeti osztályozás is elsősorban jelenségcsoportok együttes előfordulásával igyekszik határt húzni, mert a jelenséghatárok ritkán élesek. A régiók definiálása során elsősorban a hangtanra és az alaktanra alapoznak, a szókincs – noha a nyelvjárások leginkább szókészletükben térnek el egymástól – nem játszik szerepet, mert a szókészlet a többi nyelvi részleghez képest kevésbé strukturált, sok egyedi tulajdonságot hordoz és nagyon változatos (KISS, 2001, 73.).

Az MNA 11. kötetében szereplő két nyelvjárási térkép a Kiss Jenő által szerkesztett Magyar dialektológia tankönyv Juhász Dezső készítette 5. mellékletén alapul. Mivel e térkép aránylag széles átmeneti zónákat is mutat, a pontos kódolás érdekében a nagyobb egységek szintjén bemutatott 10 régiót további – az átmeneti zónákat nevesítő – tulajdonságtípusokkal egészítettük ki. A 806. térkép így összesen 23 tulajdonságtípust ábrázol: a régiókon kívül 11 átmeneti zónát, valamint a telepes falvak és nyelvszigetek

be nem osztható csoportját.⁶ A 807. térképen az átmeneti zónák továbbra is szerepelnek, ugyanígy a bácskai-bánsági telepés falvak. A nyelvszigeteket azonban nevesítettük (10 db lett; BALOGH, 2001, 322.), és kódoltuk a 10 régió összesen 43 nyelvjárási csoportját. Így összesen 65 tulajdonságtípust (változóértéket) határoztunk meg, amely nagyságrendet illetően az eddigi kutatás által meghatározott kulturális kistájakkal csak feltételesen vethető össze, ám a számítógép meghatározta nagyobb kistrégiókkal (51, illetve 61 klaszter) már igen.⁷ További lehetőséget kínál a nyelvi és egyéb kulturális jelenségeken alapuló területi tagolódás összevetésre az MNA nyelvi jelenségekkel foglalkozó 180 lapjának klaszterezése. Ezek alapvetően ugyanis éppen az egyes jelenségek elnevezésére kérdeznék rá, vagyis a szókincsre, amelyet a nyelvi régiók meghatározása során nem használtak fel. A klaszterezés és eredményének ismertetése azonban e cikk kereteit már meghaladja.

IRODALOM

BALOGH Lajos

2001 A magyar nyelvjárások területi egységei. A nyelvjárásszigetek. In: KISS Jenő (szerk.): *Magyar dialektológia*. 316–324. Budapest, Osiris Kiadó.

BORSOS Balázs

2003 A magyar nyelvterület kulturális régióinak számítógépes meghatározása a Magyar Néprajzi Atlasz térképei alapján. Előzetes eredmények. In: VARGYAS Gábor (szerk.): *Népi Kultúra – Népi Társadalom* XXI, 31–60. Budapest, Akadémiai Kiadó

2008 A Magyar Néprajzi Atlasz virtuális 10. kötete. In: VARGYAS Gábor – BERTA Péter (szerk.): *Ethno-lore*, XXV, 194–229. Budapest, MTA Néprajzi Kutatóintézete

BULLA Béla – MENDÖL Tibor

1999(1947) *A Kárpát-medence földrajza*. Budapest, Lucidus Kiadó, (első kiadás: 1947)

DEME László – IMRE Samu (szerk.)

1968–77 *A magyar nyelvjárások atlasza*. I–VI. Budapest, Akadémiai Kiadó.

GRÓF Imre – NIKLAI Péter

1941 *Magyarország tájegységei*. Szociográfiai Értekezések Tára 2. Budapest, Magyar Szociográfiai Intézet.

⁶ A MNA gyűjtőpontjainak jelentős része nem egyezik meg az MNyA kutatópontjaival, ezért a kódolást Juhász Dezsővel közösen végeztük, akinek önzetlen segítségét itt is külön meg szeretném köszönni.

⁷ BORSOS, 2003, 54–57.

HAJDÚ-MOHAROS József – HEVESI Attila

2002 (1997) A kárpát-pannon térség tájtagolódása. In: KARÁTSZON Dávid (szerk.): *Magyarország földje. Kitekintéssel a Kárpát-medence egészére* (Pannon enciklopédia VI. kötet 1997, 2. jav. kiadása). 294–306. Budapest, Magyar Könyvklub. (Első kiadás: Budapest, Kertek, 2000, 274–284.)

HAJDÚ-MOHAROS József

1996 Természeti és történeti tájbeosztások. In: FRISNYÁK Sándor (szerk.): *A Kárpát-medence történeti földrajza*. 249–257. Nyíregyháza, MTA – Bessenyei György Tanárképző Főiskola.

2000 *Magyar településtár*. Budapest, Kárpát-Pannon.

HEVESI Attila

2000 Gondolatok Somogyi Sándor „Az Észak-magyarországi közép-hegység és tájfelosztása” c. tanulmányával kapcsolatban. *Földrajzi Értesítő*, 49, 303–310.

2003 A Kárpát-medence és a Kárpátok természetföldrajzi tájtagolásáról. *Földrajzi Értesítő*, 52, 3–4, 253–267.

HORGER Antal

1934 *A magyar nyelvjárások*. Budapest, Kókai Lajos.

HUNFALVY János

1863–1864 *A Magyar Birodalom természeti viszonyainak leírása I–II*. Pest.

IMRE Samu

1971 *A mai magyar nyelvjárások rendszere*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

JUHÁSZ Dezső

2001 A magyar nyelvjárások területi egységei. A nyelvjárási régiók. In: KISS Jenő (szerk.): *Magyar dialektológia*. 262–316. Budapest, Osiris Kiadó. Térkép: 5. melléklet.

KÁDÁR László

1941 *A magyar nép tájszemlélete és Magyarország tájnevei*. Budapest, Országos Táj- és Népkutató Intézet.

KÁLMÁN Béla

1966 *Nyelvjárásaink*. Budapest, Tankönyvkiadó.

KISS Jenő

2001 A nyelvjárások osztályozása. In: KISS Jenő (szerk.): *Magyar dialektológia*. 72–81. Budapest, Osiris Kiadó.

KÓSA László

1998 *Paraszti polgárosulás és a népi kultúra táji megoszlása Magyarországon (1880–1920)*. Budapest, Planétás Kiadó.

MAROSI Sándor – SOMOGYI Sándor

1990 *Magyarország kistájainak katasztere I–II*. Budapest, MTA Földrajztudományi Kutatóintézet.

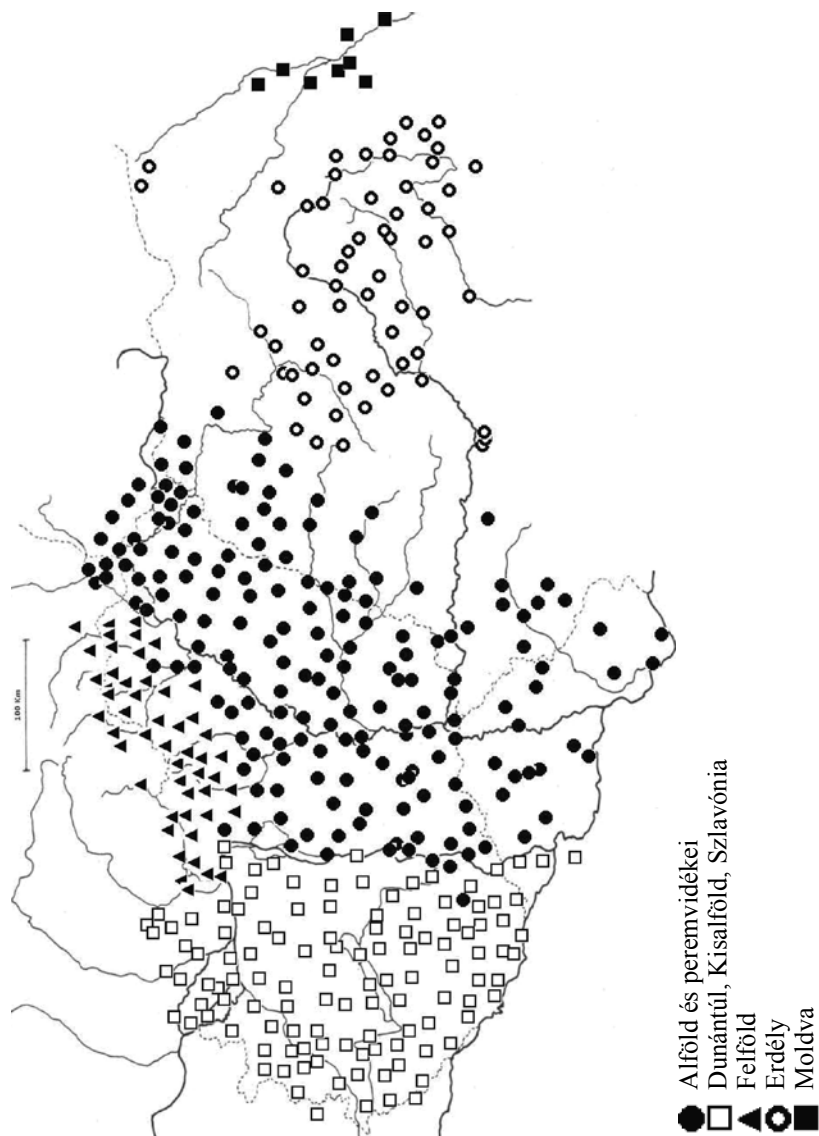
- MAROSI Sándor
1980 *Tájkutatói irányzatok, tájértékelés, tájtipológia*. Budapest, MTA Földrajztudományi Kutatóintézet.
1981 Táj és környezet. *Földrajzi Értesítő*, 30, 59–72.
- MURÁDIN László (gyűjt.) – JUHÁSZ Dezső (szerk.)
1995–2006 *A romániai magyar nyelvjárások atlasza I–X*. Budapest, Magyar Nyelvtudományi Társaság.
- PAPP-VÁRY Árpád (főszerk.)
1999 *Magyarország atlasza*. Budapest, Cartographia Tankönyvkiadó Kft.
- PÉCSI Márton – SOMOGYI Sándor – JAKUCS Pál
1972 Magyarország tájtípusai. *Földrajzi Értesítő*, 21, 5–11.
- PÉCSI Márton – SOMOGYI Sándor
1967 Magyarország természeti földrajzi tájai és geomorfológiai körzetei. *Földrajzi Közlemények*, 16, 285–302.
- PRINZ Gyula
1926 *Magyarország földrajza*. Pécs.
- PRINZ Gyula
1937 Magyarország tájrajza. In: *Magyar földrajz. Magyar föld – magyar faj I*. 1–341. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.

THE VIRTUAL 11TH VOLUME OF THE ATLAS OF HUNGARIAN
FOLK CULTURE: MAPS ABOUT THE ETHNOGRAPHICAL,
GEOGRAPHICAL AND LINGUISTICAL DISTRIBUTION

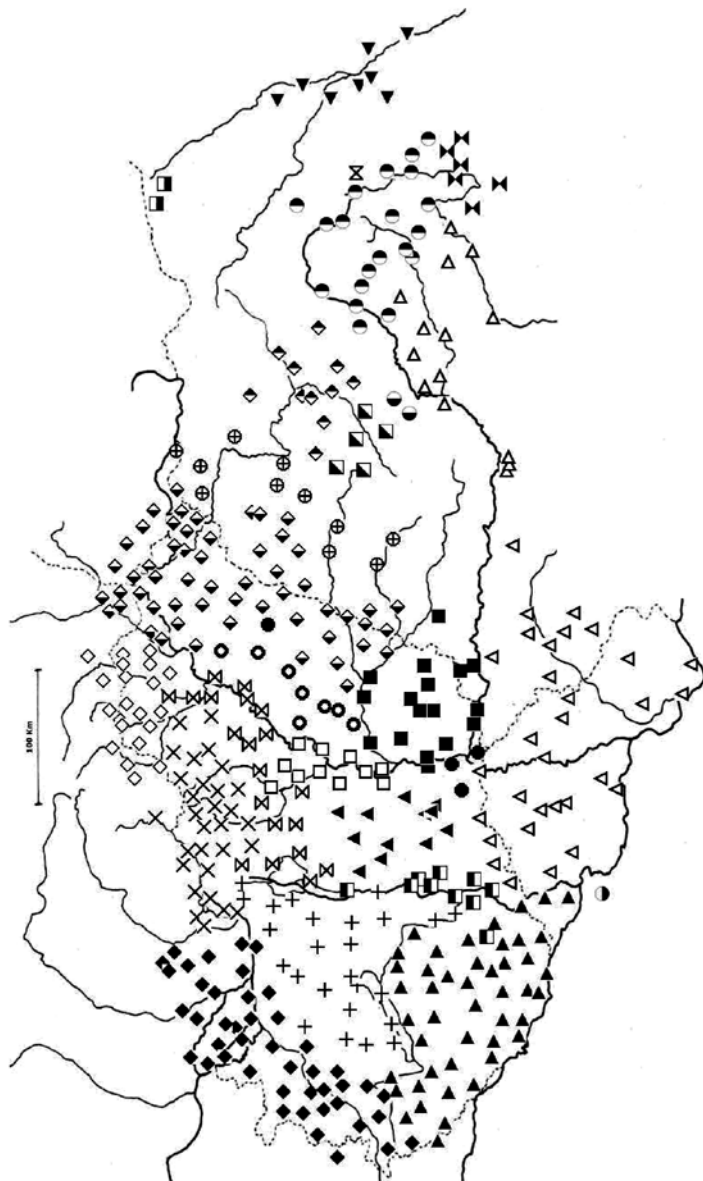
In the first years of the 21st century the digital version of the *Atlas of Hungarian Folk Culture* was completed, presenting 634 sheets of the former nine volumes. As the basic structure (map, collecting points) is also available in the digital version, technically it is not only possible, but also fairly easy to add new (virtual) sheets to the atlas. The Atlas can be supplemented with maps that are created on the basis of data gained from the demographic and agricultural surveys carried out in the period between 1900–1910. In this way, the virtual 10th volume of the atlas contains supplementary ‘sheets’ about important segments of the culture of the settlements concerned, and these additional sheets may also promote a more accurate analysis of spatial distribution. The virtual 11th volume may comprise another type of supplementary maps displaying the regional distribution of the territory inhabited by Hungarians according to cultural as well as non-cultural aspects. Out of these possibilities, this article presents three maps about the regional distribution of Hungarian folk culture consensually identified by Hungarian ethnography, and describes the theoretical and methodological background of the dialectical and geographical distribution of the area. The article is supplied with two times two maps showing the geographical and dialectical distribution at two different levels.

FÜGGELÉK

801. Kulturális nagytájak

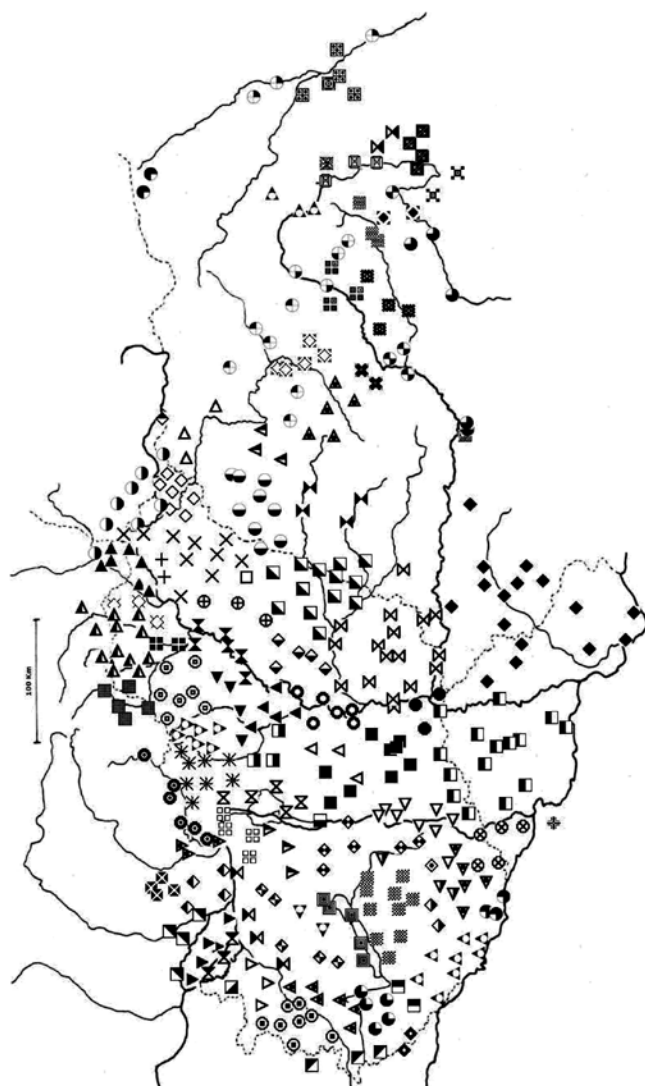

802. Kulturális középtájak

- 1.01. Nagytíji központ: Debrecen, Szeged és vonzáskörzete
1.02. Jászság és Tisza mellék
1.03. Kiskunság, Három város és környezetük
1.04. Nagykunság és Hajdúság
1.05. Dél-Tiszántúl
1.06. Bácska és Bácság
1.07. Nyírség és környezete
1.08. Alföld Erdélyvel határos területe
1.09. Alföld északi peremvidéke
1.10. Dunamellék
2.1. Kisalföld és Nyugat-Magyarország
2.2. Dél-Dunántúl
2.3. Kelet-Dunántúl és Bakony
2.4. Szlavónia és Szerémség
3.1. Nyugat- és Közép-Felföld
3.2. Kelet-Felföld
4.1. Torda, Aranyosszék, Torockó
4.2. Kalotaszeg
4.3. Barcaság és Alsó-Háromszék
4.4. Székelyföld (Csík, Gyergyó, Kászon, Felső-Háromszék, Udvarhelyszék, Homoródszék, Maros-Mente)
4.5. Kültőlők-mente, Nagyenyed-Gyulafehérvár vidéke, dél-erdélyi szörvényok
4.6. Mezőség, észak-erdélyi szörvényok
4.7. Gyimes
4.8. Bukovina
5.0. Moldva

803. Kulturális kistájak

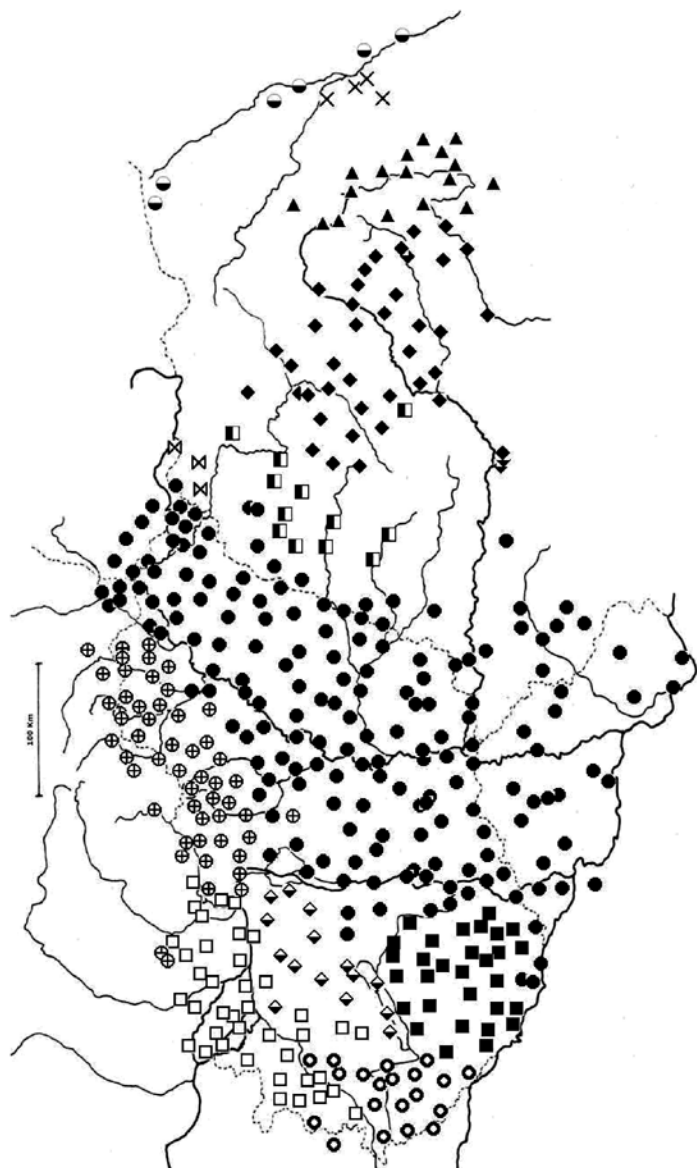

- 1.01.1. Nagytáji központ: Szeged és vonzáskörzete
- 1.01.2. Nagytáji központ: Debrecen
- ▲ 1.02.1. Jászság
- ◆ 1.02.2. Tisza mellék
- ◐ 1.03.1. Kiskunság
- △ 1.03.2. Három város és vonzáskörzetük
- ◊ 1.04.1. Nagykunság
- ⊕ 1.04.2. Hajdúság
- ⊗ 1.05.0. Dél-Tiszántúl

- 1.06.1. Bácska
- ◆ 1.06.2. Bácság
- ▲ 1.07.1. Bodrogtó
- ⊕ 1.07.2. Rétköz
- ⊗ 1.07.3. „Kárpátalja” (Bereg, Ugocsa és Ung)
- ◐ 1.07.4. Nyírség
- ◊ 1.07.5. Szamosköz (Ecsedi-láp, Szamoshat, Felső-Tisza vidék)
- ◐ 1.07.6. Ermellék
- 1.07.7. Körösköz (Nagysárrét, Kissárrét, Bihar)

	1.08.1. (Fekete-)Körös völgye		2.3.6. Mezőföld
	1.08.2. Szilágyság		2.4.0. Szilavónia és Szerémség
	1.08.3. Ávas		3.1.1. „Garammente”
	1.08.4. Öt város		3.1.2. „Ipolymente”
	1.09.1. „Budapest környéke”		3.1.3. „Cserhát vidéke”
	1.09.2. Tápiómente		3.1.4. „Mátra vidéke”
	1.09.3. „Mátra és Bükk előtere”		3.1.5. „Bükk vidéke”
	1.09.4. Hernád völgye		3.2.1. Gömör
	1.09.5. „Borsodi Tisza-mente”		3.2.2. „Cserehát vidéke”
	1.10.1. „Dunamellék északi része”		3.2.3. Zempléni Hegyalja
	1.10.2. Sárköz (és Kalocsa környéke)		4.1.0. Torda, Aranyosszék, Torockó
	2.1.01. Zoborvidék		4.2.0. Kalotaszeg
	2.1.02. „Zsitvamente”		4.3.1. Barcaság és Hétfalu
	2.1.03. Mátyusföld		4.3.2. Alsó-Háromszék
	2.1.04. Csallóköz		4.4.1. Gyergyó
	2.1.05. Szigetköz		4.4.2. Csík
	2.1.06. Hanság		4.4.3. Felső-Háromszék és Kászon
	2.1.07. Rábaköz		4.4.4. Homoródszék
	2.1.08. „Bakony előtere” (Sokoróalja, Győri puszták)		4.4.5. Erdővidék
	2.1.09. Kemeneshát, Kemenesalja		4.4.6. Udvarhelyszék
	2.1.10. „Rábántúl”		4.4.7. Sóvidék
	2.1.11. Őrség		4.4.6. Marosszék
	2.2.01. Hetés és Lendvavidék		4.4.7. „Felső-Maros mente”
	2.2.02. Göcsej és „Észak-Zala”		4.5.1. Küküllőmente
	2.2.03. „Dél-Zala”		4.5.2. „Nagyenyed–Gyulafehérvár környéke”
	2.2.04. Belső-Somogy		4.5.3. Dévai csángók
	2.2.05. Külső-Somogy		4.5.4. Dél-erdélyi szórványok
	2.2.06. Zselic		4.6.1. Mezőség
	2.2.07. Ormánság		4.6.2. Észak-erdélyi szórványok
	2.2.08. Drávaszög		4.7.0. Gyimes
	2.2.09. „Közép-Baranya” (Szigetvidék, Geresdhat, Mecsekalja)		4.8.0. Bukovina
	2.2.10. Hegyhát (Tolnai és Baranyai)		5.0.1. Székelyes csángók
	2.2.11. Völgyseg		5.0.2. Északi csángók
	2.3.1. Balatonfelvidék		5.0.3. Déli csángók
	2.3.2. Bakony		
	2.3.3. Bakonyalja		
	2.3.4. „Dunazug”		
	2.3.5. „Vértesalja”		

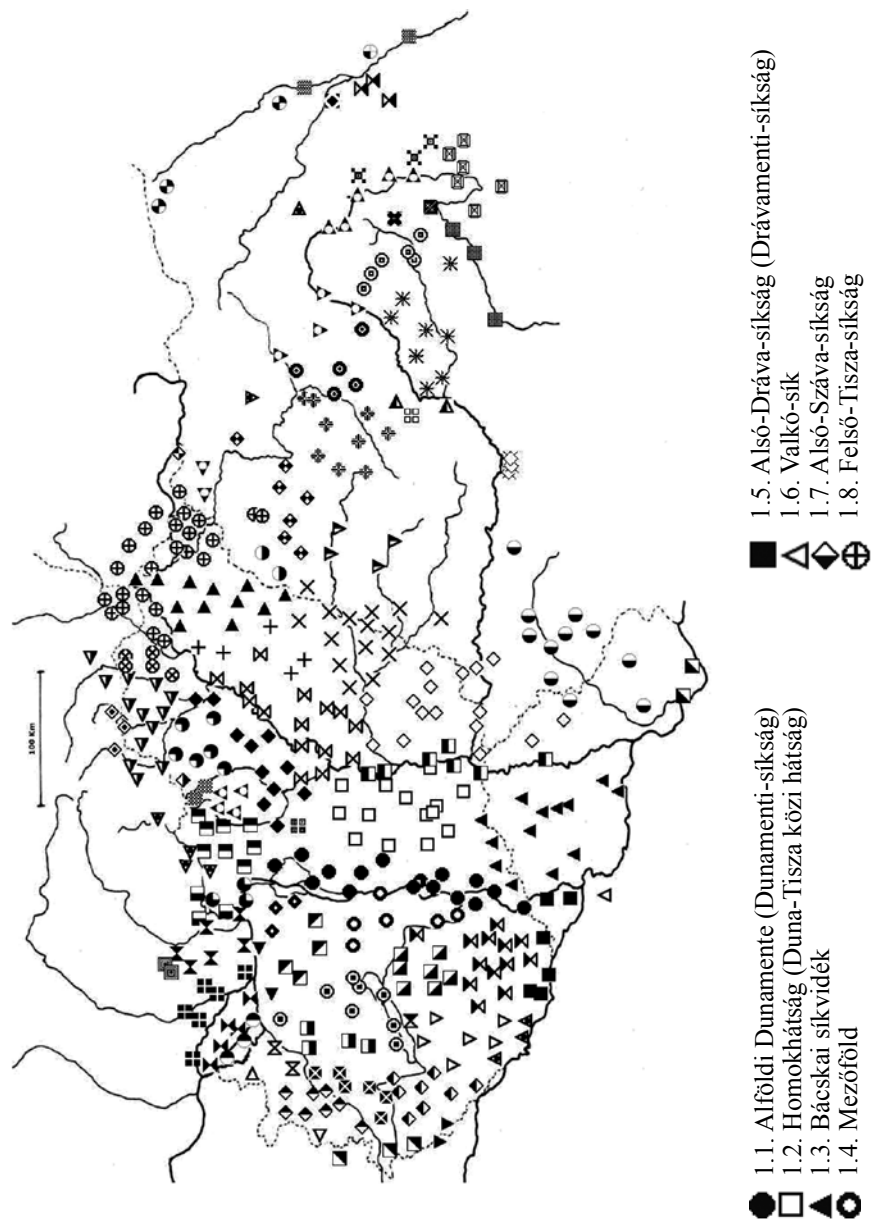
804. Természeti nagytájak

1. Nagyalföld
2. Kisalföld és peremvidéke (Győri-medence)
3. Duna-Morva-medence
4. Nyugat-Dunántúl
5. Dél-Dunántúl
6. Dráva-Szávavidék
7. Bakonyerdő (Dunántúli-középhegység)
8. Északnyugati-Kárpátok (Észak-magyarországi-középhegység)
9. Északkeleti-Kárpátok
10. Biharerdő (Erdélyi-középhegység)
11. Erdélyi-medence
12. Keleti-Kárpátok
13. Déli-Kárpátok
14. Bácsági-hegyvidék
15. Szubkárpátok
16. Moldvai-hátság
17. Román-alföld

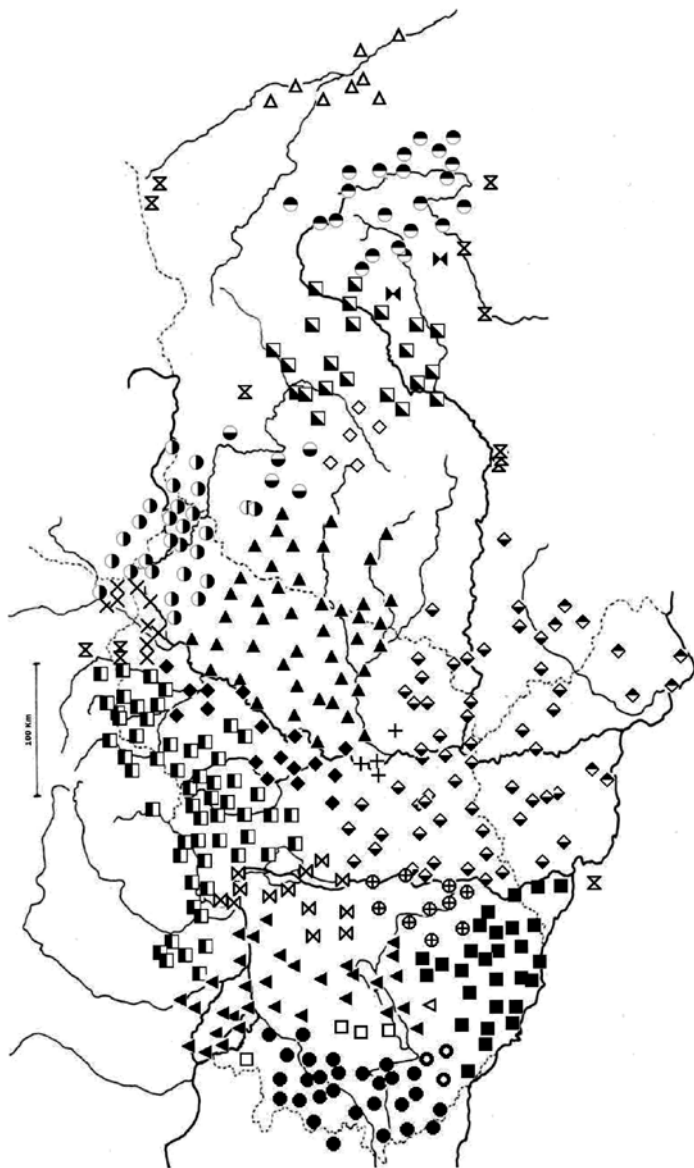
805. Természeti közértájak

	1.9. Közép-Tisza-síkság (Közép-Tiszavídek)
	1.10. Alsó-Tisza-síkság (Alsó-Tiszavídek)
	1.11. Észak-alföldi-hordaléklejtő (Észak-Alföld)
	1.12. Nyírség
	1.13. Hajdúság
	1.14. Érmellék
	1.15. Körösök síksága (Körösvidék)
	1.16. Maros-hordalékkúp
	1.17. Temes síksága
	1.18. Deliblát
	2.1. Csalloköz
	2.2. Szigetköz
	2.4. Fertő-Hanság-medence
	2.5. Rábántúli-kavicstakaró (Vas-Soproni-völgyesség)
	2.6. Rábaköz
	2.7. Marcal-medence
	2.8. Győr-Esztergomi-síkság
	2.9. Mátysföld
	2.10. Nyitra-Barsi-halomvidék
	2.11. Honti-medence
	4.1. Sopron-Kőszegi-hegyvidék
	4.2. Rábáninneni-kavicstakaró
	4.3. Zalai-dombvidék
	4.4. Mura-Rába-dombvidék
	4.6. Dráva-Mura-dombvidék
	5.1. Balaton-medence
	5.2. Külső-Somogy
	5.3. Belső-Somogy
	5.4. Mecsek-vidéke
	5.5. Légrád-Barcsi-Dráva-völgy
	7.1. Bakonyvidék
	7.3. Vértes és vidéke
	7.5. Dunazug-hegyvidék
	8.1. Börzsönyvidék
	8.2. Cserhátvidék

	8.3. Gödöllői-dombvidék
	8.4. Mátravidék
	8.5. Medvesvidék
	8.6. Vajdavár-dombvidék
	8.7. Bükkvidék
	8.8. Eperjes-Tokaji-hegyvidék
	8.9. Nógrádi-medence
	8.10. Sajó-Hernád-medence
	8.13. Gömör-Tornai-karsztvidék
	8.15. Elő-Fátra
	9.1. Vihorlát-Gutin-hegyvidék
	9.3. Máramarosi-medence
	10.1. Marosmenti-hegyvidék
	10.4. Körösvidéki-dombság
	10.5. Szilágysági-domvidék
	11.1. Déli-Szamos-hátság
	11.2. Északi-Szamos-hátság
	11.3. Erdélyi-Mezőség
	11.4. Küküllők dombsága
	11.5. Beszterce-Régeni-dombvidék
	11.6. Szováta-Udvarhelyi-dombvidék
	11.7. Dél-Erdélyi-medencesor
	11.8. Erdélyi-Hegyalja
	11.9. Hunyadi-medence
	12.1. Kelemen-Görgény-Hargita-hegyvidék
	12.3. Gyergyói-Békási-hegyvidék
	12.4. Tatrosmenti-hegyvidék
	12.6. Persányi-hegyvidék
	12.7. Székely-medencesor
	12.8. Brassó-Háromszéki-medence
	15.6. Tázlómenti-Szubkárpatók
	15.7. Németvári-Szubkárpatók
	17.4. Szucsávi-dombvidék
	17.5. Moldova-Szeret-völgyfolyosó
	17.7. Tutóvái-dombvidék

806. Nyelvi régiók

●	I. Nyugat-dunántúli régió
◻	I/II. Nyugat- és közép-dunántúli átmeneti terület
◄	II. Közép-dunántúli-kisalföldi régió
◉	I/III. Nyugat- és dél-dunántúli átmeneti terület
■	III. Dél-dunántúli régió
△	II/III. Közép- és dél-dunántúli átmeneti terület
◆	IV. Dél-alföldi régió
⊕	III/IV. Dél-dunántúli és dél-alföldi átmeneti terület
◻	II/V. Közép-dunántúli és palóc átmeneti terület
■	V. Palóc régió
◆	V/VI. Palóc és Tisza-Körös vidéki átmeneti terület
▲	VI. Tisza-Körös vidéki régió
+	IV/VI. Dél-alföldi és Tisza-Körös vidéki átmeneti terület
◐	VII. Északkeleti régió
✕	V/VII. Palóc és északkeleti átmeneti terület
◑	VI/VIII. Tisza-Körös vidéki és mezőségi átmeneti terület
◒	VII/VIII. Északkeleti és mezőségi átmeneti terület
◓	VIII. Mezőségi régió
◔	VIII/IX. Mezőségi és székely átmeneti terület
◕	IX. Székely régió
◖	X. Moldvai régió
◗	Telepes falu
✕	Nyelvszívet

807. Nyelvi kisérték

